

сувопарне клишејске ситуације из старијих романа, али чињеница је да није успео да нађе адекватну замену за њих и да је овај „љубавни роман” понајмање то. Донекле је разочаравајући и крај, у коме се не дешава ништа друго сем да се све отворене нити радње прекину. Признајем да сам грозничаво ишчекивао шта ће се десити на крају, хоће ли се испоставити да је непознати дечко јунакове девојке њен шеф, њена другарица, или сам јунак. Међутим, нисам се превише надао томе у роману који се држи реалистичког поступка. Очекивао сам упечатљиву сцену, налик на ону Флоберову, макар та причица била испричана на самом крају романа. Уместо тога следи изванредан фејд-аут. Последњи пасус је информациони шум, набацан са нета, у којем је дата и информација да су се Соња и Филип верили.

Али ове мане нису пресудне. Већи део текста делује на читаоца, било информативно, било провокативно, било својом непосредношћу и потпуном доследношћу у описивању друштвених односа кроз нешто што нису балске дворане, салони, крчме, дискотеке, кампуси, улице итд. Ако се уз то узме у обзир и креативно модификовање образаца из класичне књижевности, овај роман се с правом може сматрати оснивачем, а не само покушајем оснивања, једног новог литерарног жанра код нас.

Никола ЖИВАНОВИЋ

ИСКУШЕЊА ЈУГОСЛОВЕНСТВА – ПОЛИТИЧКА БИОГРАФИЈА МИЛАНА ГРОЛА

Мира Радојевић, *Милан Грол*, „Филип Вишњић”, Београд 2014

Личност књижевника, политичара и – можда понајпре – врхунског интелектуалца Милана Грола (1876–1952), упркос његовој истакнутој улози у политичком и културном животу Србије и Југославије током прве половине 20. века, све доскора је измицала истраживачким интересовањима историчара. Ову белину српске историографије у недавно објављеној биографији Милана Грола настоји да надомести Мира Радојевић, професор на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду. Ауторка темељних и у стручној јавности високо цењених монографија посвећених историји Србије и Југославије у 20. веку (*Удружена ојозиција 1935–1939*, *Политичка биографија Божидара В. Марковића, Србија у Великом рату 1914–1918*), уџбеника, различитих наставних материјала, као и више десетина чланака, расправа и прилога мањег обима, Мира Радојевић је свој рад утемељила на изузетно богатој и разноврсној изворној подлози – бројним фондовима Архива САНУ, Архива Југосла-

вије те Архива Србије, објављеним политичким и дипломатским изворима, сећањима савременика и сачуваној преписци, штампи и периодици те чланцима и књигама Милана Грола, као и мноштву историографске литературе.

Након што је у „Уводу” укратко предочила порекло и интелектуално формирање Милана Грола, ауторка је, истакавши његову улогу у новијој историји Србије и Југославије, своје казивање структурирала у четири заокружене целине. Прво поглавље, под називом „Пред искушењима Првог светског рата” (стр. 26–89), посвећено је Гроловој политичкој активности током година Великог рата. Упућен у Српски пресбирио у Женеви, Грол је радио на издавању билтена за потребе српске владе и на реализацији њених пропагандних циљева. Руководећи са Божидаром Марковићем радом бироа, Грол се залагао за одлучно спровођење југословенског програма, незадовољан како политиком српске владе тако и деловањем својих страначких другова. При томе, југословенско уједињење је сматрао предусловом за остварење не само националног већ и социјалног ослобођења, демократизације и свеопште модернизације јужнословенских друштава, делећи убеђење да је „уједињење услов живота нашег као народа”. Осим уједињења Срба, Хрвата и Словенаца, Гролу је била веома блиска и идеја о њиховом удруживању са Бугарима у једну врсту „балканске федерације”, која је, премда тешко остварљива, представљала, по његовом уверењу, најбоље решење за Јужне Словене. Имајући у виду блискост Срба, Хрвата и Словенаца, Грол је по својим политичким погледима био искрени поборник југословенског уједињења, док је у „самовољи једног партијског сатрапа” – деловању Николе Пашића – проналазио главну препреку за остварење ове идеје у њеном пуном обиму. Стога је одлука Женевске конференције почетком новембра 1918. да се облик државне власти и унутрашње уређење будуће државе утврди сазивањем Уставотворне скупштине представљала израз и Гролових схватања. Анализу политичке делатности Милана Грола током Првог светског рата ауторка је окончала детаљном реконструкцијом његовог рада на организовању Југословенске демократске лиге у Паризу, те учешћем на Конференцији мира у својству члана југословенске делегације задуженог за политичко-пропагандни рад.

Гроловој делатности у политичком животу Краљевине СХС/Југославије посвећено је исцрпно друго поглавље – „Страначки идеолог” (90–191). Приступивши новооснованој Демократској странци, Грол је, иако са резервом, прихватио и државноправни централизам, те национални унитаризам за који се странка залагала у своме програму, док су његово политичко деловање одликовали „оданост начелима демократије, југословенској идеји, социјалној правди и својеврсном политичком пуританизму”. Као близак сарадник председника Љубе Давидовића, Грол је крајем 20-их година постао идеолог и једна од најзначајнијих

личности Демократске странке. Осуђујући режим успостављен шестојануарском диктатуром, демократе су захтевале обнављање парламентаризма али и промене у државном уређењу, предлажући један вид федерализације државе са три односно четири јединице (Београд, Загреб, Љубљана и Сарајево). Сматрајући да је монархистичка диктатура краља Александра изразито негативно утицала на јединство југословенских народа и поништавала ионако крхке демократске традиције, Грол се залагао за преуређење државе које не би представљало „трговачки уговор” већ би обезбедило услове за унапређење „духовне заједнице међусобно блиског народа”. Решавање „хрватског питања” споразумом Цветковић–Мачек, у чијем склапању нису учествовале српске опозиционе странке, Грол је критиковао тврдећи да је њиме извршено територијално омеђивање хрватске јединице а да, истовремено, није утврђено начело општег унутрашњег организовања Краљевине Југославије. Наследивши почетком 1940. руковођење Демократском странком након смрти Љубе Давидовића, Грол се залагао за успостављање треће српске јединице, чиме би, како је веровао, процес унутрашњег преуређења југословенске државе био окончан.

„Између српства и југословенства” (192–273) назив је трећег поглавља, у коме су анализирана Гролова политичка схватања током година Другог светског рата – његово учешће у пучистичкој влади Душана Симиновића, одлазак у емиграцију и деловање у влади Слободана Јовановића, те Милоша Трифуновића у Лондону. Иако је остајао доследан идеји југословенског заједништва, Гролови погледи били су обележени разочарањем услед успостављања Независне Државе Хрватске и неспремности хрватских чланова владе да на примерен начин осуде терор над српским становништвом које је спроводио усташки режим. У својим дневничким записима (његов *Лондонски дневник* представља вероватно најзначајније сведочанство такве врсте о раду југословенске емигрантске владе) Грол је тежиште својих разматрања усмерио ка српско-хрватским односима и будућности заједничке југословенске државе, у потпуности свестан да „прогањање Срба у Хрватској, и оно што је скоро грађански рат у Босни, отежава напоре који се морају чинити да се одржи вера у неопходност заједнице Срба, Хрвата и Словенаца”.

У последњем поглављу, карактеристичног наслова „Против ветрењача” (274–321), ауторка разматра Гролову делатност након окончања Другог светског рата. Вративши се у земљу, Грол је у марту 1945. прихватио дужност потпредседника Привремене владе Демократске Федеративне Југославије, да би већ средином августа поднео неопозиву оставку. Инсистирајући на либерално-демократским вредностима којима се руководио у читавом свом политичком деловању, Грол није био спреман да својим учешћем у влади подари легитимитет револуционарној политици Комунистичке партије. Ово посебно будући да је револуционарном

преображају друштва супротстављао промишљене реформе и идеје слободе и правде. Након неуспеха да деловањем у опозицији и издавањем листа *Демократија* очува страначки плурализам у Југославији, Грол се након скупштинских избора у новембру 1945. повукао из политичког живота. Преостале године провео је под полицијском присмотром, посвећен писању књиге о позоришту предратне Србије. У некој врсти „унутрашње емиграције”, Милан Грол је умро у Београду 3. децембра 1952. године.

Као и остале радове Мире Радојевић, и биографију Милана Грола одликују изразита ерудиција, акрибичност и беспрекоран стил. Реч је о темељно истраженој и узорно написаној биографији, у којој су политичке идеје Милана Грола анализирани унутар друштвеног и политичког контекста у коме је он деловао. Одатле рад Мире Радојевић несумњиво представља важан допринос запостављеној историји српских интелектуалаца, пружајући уједно и један од могућих приступа писању интелектуалне историје. Коначно, изразито интелектуална личност Милана Грола пронашла је у Мири Радојевић заслужног и подједнако интелектуалног биографа. Имајући у виду ову чињеницу, приказ књиге завршићемо парафразирајући чувено методолошко начело Богдана Поповића – књига Мире Радојевић о Поповићевом ученику и пријатељу Милану Гролу заиста је „цела лепа”!

Михаел АНТОЛОВИЋ

О БОЛЕСТИ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

Николај Тимченко, *Психологија књижевне логорологије: руске и српске теме*, приредила Драгана Бедов, Задужбина „Николај Тимченко”, Лесковац 2014

Од када је 2005. године основана, Задужбина „Николај Тимченко” стара се о богатој духовној заоставштини знаменитог Лесковчанина, књижевног критичара, есејисте и филозофског писца. Његово обимно дело, обележено свеprisутном вером у неугасиву моћ стваралачког људског духа, која се испоставља као једина нада за човека и човечанство, одражава интересовање за многе теме – од античког до савременог доба. Чини се да се мисао овог свестраног ствараоца дотакла готово свих кључних догађаја који су обележили књижевни живот Србије и културна дешавања града на Ветерници у другој половини двадесетог века. Будући савременик многих значајних догађаја који су обележили век за нама, Тимченко се и као хроничар, и као мислилац, и као критичар, нарочито посвећивао проблемима савремене књижевности и историје. Пратећи